Стари српски архив, књ. 19, стр. 17–25

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11) "1369"
УДК 091=163.41"1369"

Владета Петровић[*]
Историјски институт
Београд

ХРИСОВУЉА ДЕСПОТА ЈОВАНА УГЉЕШЕ МАНАСТИРУ КУТЛУМУШУ[**]

1369, април

Сажетак: Тема рада је оригинална хрисовуља деспота Јована Угљеше. Деспот Јован Угљеша дарује Манастиру Кутлумушу село Неохор, у Мавровском пољу.

Кључне речи: деспот Јован Угљеша, Кутлумуш, Неохор, Мавровско поље, Теодор Одуевић, пронијари, Калавари.

Опис исправе

Повеља је писана на пергаменту димензија 300 x 220 мм, канцеларијским брзописом. Садржи 25 редова и деспотов потпис. Документ је пресавијан, па је на месту преклопа текст јако оштећен и нечитљив (шеснаести ред повеље који одговара месту преклопа). Потпис је исписан, колико то може да се закључи из фотографије, црвеном бојом. Близу потписа су редови насумично исписаних слова. На полеђини хрисовуље налази се белешка на грчком: χρυσόβουλλον δεσπότου Ιωάννου Ουγγλεσοη 6877 ἔτους ἀφιερώνει εἰς τήν μονήν τοῦ ὁσίου Κουτλουμούοη τό χωρίον όνομαζομενον Νεοχωρ.

Данас се чува у арихиву манастира Кутлумуша под ознаком № 53.

Опис документа: P. Lemerl-A. Solovjev, *Trois chartes des souverains serbes conseves au monastere de Kutlumus (Mont Athos)*, Seminarium

---

[*] Ел. пошта: vladeta.petrovic@iib.ac.rs

[**] Рад је настао као резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско–културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (ев. бр. ИИ 47025) и *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку (14–15. век)*, ев. бр. ОИ 177010.

Kondakovianum 11 (1940) 134–136, 134. *Actes de Kutlumus*, Paris 1988, 230 (Paul Lemerle).

Ранија издања

Actes de l'Athos V, Actes de Chilandar, II, Actes slaves, ed. L. Petit–B. Korablev, Византиский временик 19 (1915), 531, № 57 (грешком је уврштена у ово издање); Lemerl-Solovjev, *Trois chartes des souverains serbes conseves au monastere de Kutlumus (Mont Athos)*, Seminarium Kondakovianum 11 (1940) 134–136, са преводом повеље на француски језик.

Текст исправе[*]

+ Се ѹбо что добро зѣло б(о)г(о)ви приѥтно нь ѥже с вѣрою истин
'ною ср(ьдь)чиѹю ч(ь)сть |2| и поклаⷭаниѥ приносит(и) с(ве)тимь и
б(о)ж(ь)ствьнимь цр(ь)квамь вь них(ь) же ѡбразь |3| г(оспод)а б(ог)а
Саваѡда по вьчл(о)в(ѣ)чению нап(и)сѹет се и с(ве)тие его многохвалное
сосло|4|вие по б(о)гоѡ(ть)цѹ и пророкѹ Д[а]в[и]дѹ глаголющѹ: див(ь)нь
б(ог)ь вь с(в)етих(ь) своих б(ог)ь Ізр(аи)л(е)вь |5| и паки бл(а)гословлѥнь
б(ог)ь прославⷭаеи се вь чѹдес(е)хь с(ве)тих(ь) своих(ь) мнози бо |6| пѹти
его а неислѣдими сѹдбѣ его. Тѣм' же и азь к тебѣ прибѣгаю |7| рабь
твои м(и)л(о)стию и помощию твоею деспот(ь) Іѡ(а)н(ь) ѹглѥша вѣм бо
те |8| Сп(а)са Х(ри)с(т)а истиннога и сп(а)сителⷭа намаь хр(ис)тианом(ь)
ⷭако да скоримь твоим(ь) |9| пом(и)лованиѥм(ь) и все враги и сѹпостати
движѹщих(ь) се на ме да их(ь) покориши |10| и низложиши под нозѣ
мои. И сиⷭа моⷭа мала приношениа сь вѣрою исти|11|н'ною приношѹ вь
дарь тебѣ пон(е)же твоⷭа а ѡт твоих(ь) к тебѣ приношѹ |12| и дарѹю ти
и записѹю Сп(а)се Вседрьжителю иже вь мѣстѣ нарицаемомь |13|
Кѹтлѹмѹсь село ѹ поли мавровьском(ь) именем(ь) Неѡхорь сь всеми ме-
га|14|ми и с правинами села тогаи сь всемь що е дрьжаль Ѳеѡдорь
Ѡдѹевикь |15| при ц(а)р(ь) с(т)вѣ ми и при Калавари прониари що сѹ
дрьжали или л[ю]ди или мѣ|16|⟨ст⟩а или вокие сь всем(ь) ⟨...⟩ тогаи при-
лагаю и записѹ⟨ю Спасѹ⟩ |17| кѹтлѹмѹшкомѹ да ѥс[ть] непоколѣбимо ни
ѡт(ь)емлѣмо до вѣка ни ѡд ⟨е⟩|18|днога чл(о)в(ѣ)ка нѹ да е иѡще сло-
бодно ѡд[ь] всех(ь) работь цар(ь)ских(ь) великих(ь) и малих(ь) |19| ни

[*] Редакција издања и превода: Татјана Суботин-Голубовић.

еднога поданка ни забаве да нема с⟨ело⟩ тои. Кто ли ѡт(ь) таковихъ(ь) дрьзне |20| сиѥ потькнꙋти или разор(и)ти таковаго да разорить Г(оспод)ь Б(ог)ь и прѣчистаꙗ |21| м(а)ти Б(ог)ꙋ и да мꙋ е мьстник[ь] Сп(а)с ьКꙋтлꙋмꙋшки вь дньсꙋдни. И м(о)лю |22| и закли⟨н⟩а⟨ю⟩ егоже по мнѣ Б(ог)ь изволит(ь) ц(а)р(ь)ствовати сиѥмꙋ непотво(рє) |22|нꙋ б[и]ти нꙋ паче крѣпчѣ потврьж⟨де⟩нꙋ б⟨ит(и)⟩. Сьтвори се и запис(а) се си|23|зи хр⟨исов⟩ꙋл⟨ь⟩ вь л⟨ѣ⟩т⟨о ҂З҃.⟩ѠЗ҃.О҃.З҃. ендиктиѡн(ь) .з. м(ѣ)с(е)ца |25| априла.

+ ДЕСПОТ ІѠ(А)Н ꙋГЛЕША

Превод

+ Свако добро дело Богу веома је пријатно, а највише оно које се са истинским искреним поштовањем и понизношћу приноси светим и божаственим црквама у којима је осликан очовечени лик Господа Бога Саваота и свети његови, сталеж достојан многе хвале по Богооцу и пророку Давиду, који каже: „ Диван је Бог у светима својим, Бог Израиљев“; и поново: „Благословен Бог који се прославља чудима светих својих.“ Јер, многи су путеви Његови и неизвесни су судови Његови. Стога се и ја, роб твој, обраћам Теби, по милости и помоћи Твојој деспот Јован Угљеша. Јер знам да си Ти Христ Спас истинити и спаситеља нас хришћана, те да Твојом брзом милошћу све непријатеље и противнике који иду на мене – покориш и бациш под ноге моје. А ове моје мале прилоге са истинском вером приносим на дар Теби Спасу Сведржитељу, јер Теби приносим оно што је Твоје и дарујем Ти и записујем: у месту званом Кутлумуш, село у пољу Мавровском, по имену Неохор, са свим међама и правинама села тога; са свим што је држао Теодор Одуевић при Царству ми и при пронијарима Калаварима: све што су имали, људе, земље или воћке, са свим (атаром села), то додељујем и записујем Спасу Кутлумушком. Да је непоколебиво и неизмењено довека, да нико не сме да га тражи; осим тога, ослобођено је свих великих или малих царских обавеза, пореза и терета. Ко се дрзне да ово нападне или поништи, таквога да уништи Господин Бог и пречиста Мати Божја и да му је осветник Спас Кутлумушки на Судњем дану. И молим и заклињем онога кога Бог одабере да влада после мене, не само да одржи ово неизмењено, него и да га снажније потврди. Сачини се и записа се ова хрисовуља у лето 6877. године, индикта 7, месеца априла.

+ ДЕСПОТ ЈОВАН УГЉЕША

Дипломатичке особености

Повеља коју овом приликом приређујемо спада у ред српских деспотских повеља.[1] Једна је од дванаест Угљешиних повеља, од којих је једанаест деспотских.[2] Писана је на српском језику као и још пет повеља – Св. Пантелејмону из 1366. године[3], повељи духовнику кир Данилу из 1369. године[4], Хиландару из 1371. године[5], Лаври Св. Атанасија из 1371. године[6] и Ватопеду (1369–1371)[7].

Повеља почиње симболичном инвокацијом. После инвокације следи аренга као и у већини Угљешиних повеља.[8] У аренги се истиче

---

[1] Опширно о деспотским повељама Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, ЗРВИ 4 (1956) 89-114; о повељама српских деспота видети у истом раду 108–112. Списак тада познатих Угљешиних повеља даје Б. Ферјанчић у горе поменутом раду, а деспотских: Lemerl-Solovjev, *Trois chartes des souverains serbes conseves au monastere de Kutlumus (Mont Athos)*, Seminarium Kondakovianum 11 (1940) 139–141. Накнадно је повељу деспота Угљеше за манастир Ватопед открио Кирил Павликијанов: K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of despot Uglješa in the Archive of Vatopedi*, Хиландарски зборник 12 (2008) 57–67.

[2] Прва сачувана повеља Јована Угљеше је највероватније из 1358. године и у њој се потписује као велики војвода Угљеша. Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, 108.

[3] Издања: С. Новаковић, *Законски споменици*, 509–510; А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 169; С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 93–98.

[4] Издања: Ј. Шафарик, Стара српска писма из руског манастира Светог Пантелејмона у Светој Гори, Гласник СУД 24 (1868) 248–249; Акты русскаго на Святомъ Аѳонэ монастыря св. великомученика и цэлителя Пантелеимона, Киевъ 1873, № 51 (Срб. 5); С. Новаковић, Законски споменици, 751. В. Петровић, *Повеља деспота Јована Угљеше којом потврђује духовнику кир Данилу Цркву Светог Михаила и Гаврила код Габрова*, ССА 16 (2017) 95–104.

[5] Издања: С. Новаковић, *Законски споменици*, 445-446; *Actes de l'Athos V, Actes de Chilandar, II, Actes slaves,*, 532, № 58; С. Бојанин, *Повеља деспота Јована Угљеше о даровању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, ССА 7 (2008) 99–112.

[6] M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles" serbes pour Lavra*, Хиландарски зборник 1 (1966) 9–19, 12.

[7] K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of despot Uglješa in the Archive of Vatopedi*, 57-67.

[8] Повеља деспота Угљешина духовнику кир Данилу којом му потврђује цркву Светог Михаила код Габрова нема аренгу. Видети В. Петровић, *Повеља деспота Јована Угљеше којом потврђује духовнику кир Данилу Цркву Светог Михаила и Гаврила код Габрова*, ССА 16 (2017) 95–104, 99.

да су Богу најпријатнији поклони који се чине црквама.[9] Пошто је манастир Кутлумуш посвећен Христу Спаситељу деспот Угљеша моли Христа да му помогне у борби против непријатеља.[10]

Експозиција почиње речима *Због тога и ја* после чега следи интитулација *деспот Јован Угљеша*. Експозиција се наставља указивањем разлога због којих деспот Јован Угљеша дарује манастир Кутлумуш. Моли Христа Спаса, *истинског спаситеља нас хришћана*, да *све непријатеље и противнике који се крећу против мене покориш и ставиш под моје ноге*.

Диспозиција је кратка и у њој се наводи да деспот Јован Угљеша поклања манастиру Кутлумушу село Неохор у Мавровском пољу. Село је ослобођено свих великих или малих царских обавеза, пореза и терета. Након диспозиције следи духовна санкција. Потенцијалним нарушитељима права која су записана манастиру Кутлумушу прети се казном: *таквога да уништи Господин Бог и пречиста Мати Божја и да му је осветник Спас Кутлумушки на Судњем дану*.[11]

Аренге посвећене Богородици налази се у Угљешиним повељама за манастире Ватопед, Лавру и Хиландар. Видети С. Бојанин, *Повеља деспота Јована Угљеше о даровању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, 104.

Повеља деспота Угљеше за властелина Новака Мрасоровића прати формулар и текст повеље краља Вукашина за властелина Новака Мрасоровића. Аренга у обе повеље била је у употреби у канцеларији цара Уроша. Видети С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, 102.

[9] О овом честом мотиву у аренгама манастирских повеља видети С. Станојевић, *Аренга – Проемиум*, Глас СКА 94 (1914) 224–225.

[10] У аренги ове повеље наведен је старозаветни цитат: „Како је диван Бог у светима својим, Бог Израиљев“ (Псалми 68, 35). Псалм 68, 35, наведен је у аренгама двеју повеља краља Душана, као и у аренгама двеју повеља Драгаша за манастир Пантелејмон. Видети Ж. Вујошевић, *Стари завет у аренгама повеља Стефана Душана*, ССА 2 (2003) 227–247, 236; С. Марјановић-Душанић, *Хрисовуља краља Душана о даровању манастира Св.Николе Мрачког у Орехову манастиру Хиландару*, ССА 2(2003) 55-68, 61-62; Ј. Шафарик, *Стара српска писма из руског манастира Светог Пантелејмона у Светој Гори,* Гласник СУД 24 (1868) 238–241, 250, 253; *Акты русскаго на Святомъ Аѳонэ монастыря св. великомученика и цэлителя Пантелеимона*, Киевъ 1873, 371, 374.

[11] У ћирилским повељама деспота Угљеше једино у повељи духовнику кир Данилу предвиђено је да, поред духовне санкције, прекршиоце одредби треба казнити као неверне деспоту. Видети В. Петровић, *Повеља деспота Јована Угљеше којом потврђује духовнику кир Данилу Цркву Светог Михаила и Гаврила код Габрова*, 100.

Формула коробораније[12] налази се испред есхатокола у форми: **Сьтвори се и запис(а) се сизи хр⟨исов⟩ѹл⟨ь⟩**.[13]

Повеља је писана априла месеца 6877 (1369. године), седмог индикта. Није наведено место издавања повеље, нити име писара.[14]

Потпис *деспот Јован Угљеша* истоветан је потпису у повељи за духовника кир Данилу,[15] као и у повељи за манастир Ватопед, која се датује у период између 1369. и 1371. године.[16] У повељи за Лавру Светог Атанасија из 6879. године (1370–1371) потпис је *Јован деспот Угљеша*.[17] Основано се претпоставља да је овакав потпис имала и деспотова повеља о даровању села Акротира и катуна Зарвинце манастиру

---

[12] С. Станојевић, *Коробораија*, Глас СКА 106 (1923) 1-16.

[13] У повељи деспота Угљеше властелину Новаку Мрасоровићу формула коробораије наводи се два пута. Први пут у форми: **записа се и ѹтврьди ѡбичнїм(ь) словесм**. Други пут, пре есхатокола, у форми: **И си хрисовѹль записа се и ѹтврьди**. Видети С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 95.

У повељи деспота Угљеше о даровању села Акротир манастиру Хиландару формула короборацције наводи се два пута. Други пут такође је испред есхатокола: **И си хрисовѹль записа се и ѹтврьди**. Видети С. Бојанин, *Повеља деспота Јована Угљеше о даровању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, 101, 106.

У повељи деспота Угљеше манастиру Лаври формула коробораије наводи се два пута. Први пут после диспозиије, а пре санкије: **И сизии свѣтли ц(а)рски златопечатни хрисовѹль сице дарова(х) и запи(са)хь и ѹтврьди(х)**. Други пут пре датума у форми: **И сизии свѣтли хрисовѹль исписа се**. Видети M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles“ serbes pour Lavra*, Хиландарски зборник 1 (1966) 12.

[14] У повељи деспота Угљеше властелину Новаку Мрасоровићу наводи се година, индикт, писар и место издавања повеље. Видети С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, 95. У повељи деспота Угљеше мнастру Ватопеду наводе се писар, месец и место издавања. Видети K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of despot Uglješa in the Archive of Vatopedi*, 60. У повељи деспота Угљеше духовнику кир Данилу наводе се месец, индикт, писар и место издавања повеље (тај део у повељи је оштећен). Видети В. Петровић, *Повеља деспота Јована Угљеше којом потврђује духовнику кир Данилу Цркву Светог Михаила и Гаврила код Габрова*, 98. У повељи деспота Угљеше о даровању села Акротир манастиру Хиландару наводи се година и индикт. Видети С. Бојанин, *Повеља деспота Јована Угљеше о даровању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, 101. У хрисовуљи деспота Угљеше манастиру Св. Лавре наводи се само година. Видети M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles“ serbes pour Lavra*, 12.

[15] В. Петровић, *Повеља деспота Јована Угљеше којом потврђује духовнику кир Данилу Цркву Светог Михаила и Гаврила код Габрова*, ССА 16 (2017) 101.

[16] K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of despot Uglješa in the Archive of Vatopedi*, 60.

[17] M. Lascaris, *Deux „Chrysobulles“ serbes pour Lavra*, 12.

Хиландару из 6879 (1370–1371).[18] Нешто дужи потпис је на повељи за манастир Хиландар из јануара 1366. године: *благоверни деспот Јован Угљеша*.[19]

Просопографски подаци

Јован Угљеша, деспот, 7 (ред у изворнику) и потпис – објашњен у ССА 16 (2017) 101–102.

Калавари, пронијари, 15 – грчки великаши који су сачували своје позиције и након освајања цара Стефана Душана. Припадници ове великашке породице помињу се у: повељи цара Душана за манастир Хиландар (1347. године); помињу се као приложници за светогорски манастир Лавру (1350-1351. године), као и у повељи деспота Угљеше за манастир Ватопед (повеља је вероватно из 1369. године).

Пол Лемерл и Александар Соловјев су били у недоумици код превода: **сь всемь що е дрьжаль Ѳеѡдорь Ѡдѹевикь при ц(а)р(ь) с(т)вѣ ми и при Калавари пронiари що сѹ дрьжали**. Дали су две могућности: Avec tout ce qu' avait possédé Théodore Odujević sous mon empire et les proniars sous Kalavar (ou bien: et sous le proniar Kalavar). Георгије Острогорски је сматрао да је прво тумачење правилније и да су село Неохор пре даривања Кутлумушу налазило у власништву пронијара.

Литература: P. Lemerl – A. Solovjev, *Trois chartes des souverains serbes conseves au monastere de Kutlumus (Mont Athos)*, Seminarium Kondakovianum 11 (1940) 134–136. Г. Острогорски, *Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1951, 144. K. Pavlikianov, *Unknown Slavic Charter of despot Uglješa in the Archive of Vatopedi*, 64-65.

Теодор Одуевић, властелин, 14 – властелин деспота Угљеше.

Литература: Г. Острогорски, *Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама*, 144. Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд 1989, 126. Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, ЗРВИ 21 (1992) 127.

---

[18] С. Бојанин, *Повеља деспота Јована Угљеше о даровању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, 106.

[19] С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, 95.

Важнији појмови и установе

У претходним свескама *Старог спрског архива* већ су објашњени појмови и установе: **деспот**, 7 (ред у изворнику) и потпис; **работе мале и велике**, 18; **поданци**, 19; **забава**, 19**;** према *Прегледу* ССА 10 (2011) XXXV–LXVIII (Д. Јечменица); **пронијари**, 15 – видети ССА 13 (2014) 25 (В. Петровић).

Топографски подаци

Мавровско поље, 13 (ред у изворнику) – област у северозападном делу данашње Северне Македоније.

Неохор, 13 – данашње Ново Село у општини Маврово у северозападном делу Северне Македоније.

Vladeta Petrović
Institute of History
Belgrade

THE CHRYSOBULL OF DESPOT JOVAN UGLJEŠA TO MONASTERY KUTLUMUŠ
1369, april

Summary

The article discusses chrysobull of despot Jovan Uglješa issued on, april 1369. It is kept in the Archives of the Monastery Kutlumuš under the signature n° 53 .

Despot Jovan Uglješa donated the village of *Neohor* in *Mavrovsko polje* to the Kutlumus monastery. Before the issuing of the chrysobull, this village had been the property (pronia) of Theodor Oduević and Kalavaris. Despot Uglješa donates the village with all its land and privileges. The act ends with a curse against all the persons who may try to contest the donation.

Key words: despot Jovan Uglješa, Kutlumuš, *Neohor*, *Mavrovsko polje*, Teodor Oduević, proniars, Kalavars.